

УДК 81.115 + 81'276.11

О. В. Сушкевич,
кандидат філологічних наук
(Уманський державний університет імені Павла Тичини)
lyolya.syuta@rambler.ru

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКсіОЛОГЕМ В КОНТЕСТІ СПІЛКУВАННЯ

У статті проаналізовано лінгвальні та екстралінгвальні особливості аксіологеми як мовного поняття. Ці одиниці також розглянуто як культурологічні знаки, що уможливує більш широке охоплення та тлумачення їх контекстуальної реалізації. Описано динаміку ціннісного компоненту значень денотативних та конотативних аксіологем. У зв'язку з цим мова йде про необхідність врахування їх контекстуального оточення. Контекст розглянуто у сукупності соціальних, культурно-історичних та національних складових. До того ж приділяється увага емоційній та інтелектуальній мовній оцінці як визначальному фактору ціннісного наповнення контексту спілкування з позиції комунікантів. Відтак, аксіологеми визначаються як особистісно значимі одиниці мовленнєвої взаємодії.

Ключові слова: аксіологема, контекст, лінгвальні, екстралінгвальні чинники, комунікація.

Сучасний кризовий стан розвитку суспільства все більше загострює увагу лінгвістів на дослідженні ціннісних аспектів комунікації. Як зазначає В. П. Руднев: "...особистість з усього наявного потоку інформації сприймає й використовує лише важливе й значиме для себе, а решту відкидає" [1: 380]. Саме тому аксіологічний модальний взаємовплив мовців уже сприймається не просто як "певна семантична даність (аспект семантики), а керований і здійснюваний мовцем процес добору засобів, модусне аранжування мовцем своїх мовленнєвих вчинків з метою регулювання власних та чужих інтенцій" [2: 62]. Відповідно, в контексті спілкування мовці виражають власні думки, ставлення до піднятої проблеми, співрозмовника відповідно до певної шкали цінностей. Відтак аксіологеми наскрізно пронизують контекст мовленнєвої взаємодії.

Аналіз вербалізації аксіологем передбачає врахування контексту (контексту ціннісного простору спілкування, вихідного контексту комунікації, соціального, культурно-історичного та національного контекстів). У сучасному мовознавстві термін "контекст" тлумачиться по-різному. В цьому дослідженні ми беремо за основу визначення контексту, запропоноване Г. В. Колшанським: контекст – "умова однозначності комунікації" [3: 61]. Отже, під час спілкування співрозмовників утворюється спільний ціннісний простір, який осмислюється в термінах аксіологем (ціннісних номінацій, які стають предметом чи джерелом емоційно-інтелектуальної оцінки в мовленні) [4: 8]. Цей аксіологічний знак може виражатися словом, словосполученням, фразеологізмом та ін. Узуальне значення аксіологеми, тобто відома всім носіям мови семантика, може реалізувати оцінний чи ціннісний аспект значення в контексті як *оказіональне значення*, яке виражає ціннісну складову, або ж *актуалізовані периферійні семи* [5: 136-140]. Наприклад: *Дочка в мене красива, гарна! Просто – топ-модель!* У наведеному випадку аксіологема *топ-модель* реалізується за рахунок периферійних сем (красива, гарна), актуалізованих та відсутніх у значенні номінації. *Сама вона низенька, пухленька, а топ-модель!* У цьому прикладі виникає *оказіональне значення*, не притаманне словниковому значенню слова *топ-модель*.

За своїм функціональним призначенням аксіологеми покликані здійснювати ілюктивний вплив. У певному контексті адресат узгоджує концепцію аксіологеми з уявленнями адресанта, що слугує спільним базисом спілкування. Співрозмовники можуть мати однакові ціннісні орієнтири (цінувати життя, час, свої родини), однак ставлення до цінного, важливого, шляхів і принципів їх досягнення можуть різнитися. Наприклад:

Укр. *А над чим тепер працюєте, Марфо Ксенофонтівно?*

– *Ось ескізи: як розписують писанки, вербна неділя – мені цікаві такі сюжети (1). А це згадала таке із петриківського життя: дружина мого дядька дуже любила танцювати й співати. Щонеділі в них у дворі збиралися люди, простеляли велике рядно на землю, щоб по багноці не танцювати (2). Обабіч я намалюю музикантів із ложками, каструлями, рогачами – хто що принесе. В уяві безліч сюжетів – поки рука тримає пензлика, буду малювати* [6].

Рос. *До "Кухни" я вообщі скептически относился к сериалам. Нам в школе-студии привили хороший вкус. А в сериалах можно закопать актерский талант. Если он имеется, конечно. Ну вроде имеется...* [6].

Англ. *Which struck you as the best, and which the worst, Bad Land?*

I don't think there's a best and a worst (1.1). If we look at good as how many tourists go there (1.2) then Cuba has a (comparatively) huge tourist business (1.2). Or Burma has virtually no tourists when it has just as much to offer as neighbours like Thailand or Vietnam (1.2). Albania hasn't really been bad at all but has been comprehensively forgotten by the outside world (1.2.) [7].

Франц. *Jon, peut-on rester progressif après 80 ans ?*

En tout cas, on peut le rester dans sa tête. Je compte bien qu'on fasse un super album avec des titres de plus de 34 minutes, des envolées à rallonge de chiées de synthés, des voix de faussets, des solos de guitares de 10 minutes, plein de breaks et un passage à la gratte sèche où on reprend un prélude de Bach. C'est pas progressif ça? [8].

У наведених прикладах аксіологеми розкриваються у творчому та культурному наповненні. Відповідно, імпліцитна цінність професійно-особистого рівня *творча діяльність* вербалізується контекстуальними аксіологемами наведених фрагментів: укр. *писанки, вербна неділя, музиканти*, позитивне ставлення мовця передано за допомогою предикативної лінії *мені цікаві*. Їх цінність для мовця визначається образотворчою, культурно-історичною й особистісною значимістю (позначки (1, 2). Рос. *хороший вкус, актерский талант*, за допомогою яких мовець порівнює своє ставлення до можливостей самореалізації у творчій діяльності; Англ. контекстуальні аксіологеми *good/bad lands* із погляду туристичної привабливості останніх. Відтак, параметри *good/bad/best/worst* визначаються Вілером як відносні (позначка 1.1), що доводиться зіставною характеристикою країн (позначки 1.2.); франц. *un super album, des envolées, des solos de guitares, un prélude de Bach* – під час осмислення мовцем можливостей творчого розвитку у віці за 80.

Індивідуальна ціннісна позиція не виникає самотійно. Вона, з одного боку, засвоюється внаслідок глобального суспільного впливу. З іншого боку, оціночне ставлення набирає більш визначених форм під час складних психічних процесів внутрішньої рефлексії. Така динаміка й боротьба зовнішнього та внутрішнього світів і вибудовує ставлення до цінного. Н. Д. Арутюнова характеризує цей стан речей так: "Аксіологічна суперечність об'єктів міститься в природі явищ. Світ складається з недосконалостей, *omnia praedara rara*" [9: 8].

Відтак, упізнання аксіологеми в процесі спілкування не рівнозначне її прийняттю мовцем. Аксіологема може бути повністю прийнята/неприйнята, або ж прийнята з певною модифікацією значення. Те, що є цінністю для одного індивіда, може трактуватися інакше його співрозмовником. Саме тому виняткового значення набуває ціннісна номінація (ідеологічно прийнятна). Для успішної комунікації важливо мати стійку, проте динамічну й гнучку ціннісну установку, адже уявлення комунікантів про цінне можуть значно різнитися. Жорстке нав'язування власних цінностей або відкрита критика ідей співрозмовника може зруйнувати контакт і порозуміння між комунікантами (наприклад, політична чи релігійна агресія).

У рамках проблем тлумачення аксіологем варто також відзначити *динаміку мовної особистості й ціннісних систем*, відповідно до яких відбувається модальне оформлення висловлювання. Якщо порівнювати ціннісну спрямованість дискурсу людини в різні періоди її життя, то можна простежити певний розвиток, змінність, а іноді й повне руйнування вихідної установки. Це пов'язано з глобальними змінами світового рівня, суспільними перетвореннями, а також змінами власного статусу, позиції, переживаннями та ін. Подібні процеси характерні й для ціннісних систем. Відповідно, утворюється *вихідний контекст комунікації*, що накопичує в пам'яті відомості про події, котрі мали місце задовго до спілкування. Під час останнього активізується інформація, відповідна для ситуації спілкування. Наприклад:

Укр. – У фільмі "Ати-бати, йшли солдати" ви знімалися з Леонідом Биковим. Можете назвати його своїм учителем акторської майстерності?

– Безперечно. Тоді я був студентом другого курсу Київського державного інституту театрального мистецтва імені Івана Карпенка-Карого, абсолютно нічого не тямив в акторстві. Як губка, всмоктував усе, що робив Леонід Биков. [...] І лише його заслуга в тому, що я озвучив свою роль як родовитий росіянин... [6].

Рос. То есть артистом ты себя изначально не видел?

Да, даже когда в КВН играл, всё равно не думал ни о чем таком. Это просто была отдушина [6].

Англ. Tell us a little bit about your new album.

Alexandra Burke: The album is very 'me'. It's very much my personality. It's very deep. When I went into the studio every day I would bring my diary – I have kept a diary since I was nine [7].

Франц. Ma mère avait tous ses disques [de Labrie]. Quant à mon nom, j'ai dû le changer sinon impossible de devancer les modes. Par contre, Bowie ça sonne super bien, comme Lagerfeld [8].

Приклад українською мовою відбиває розвиток особистості та появу нових ціннісних орієнтирів і досвіду під впливом наставника. Відповідно, між Я-тоді й Я-сьогодні лежить динамічний шлях особистісного, професійного становлення Богдана Бенюка. Рос. нейтральний вимір аксіологічної модальності розкриває ставлення мовця до своєї професії у минулому. Англ. відображається позитивна оцінка впливу минулого досвіду співачки на глибокий та життєвий зміст її пісень сьогодні. Франц. Позитивна оцінка мовцем власного ім'я та його походження.

Соціальний контекст як абстракція реальної комунікативної ситуації відіграє важливу роль у вираженні аксіологем. Остання формується завдяки актуалізації у контексті спілкування лише значущих для ситуації соціальних параметрів, котрі детермінують комунікативну поведінку учасників спілкування (система соціокультурних норм і стандартів комунікативної поведінки, які зберігаються в суспільній

свідомості (правила, рекомендації тощо). Такі детермінанти регулюють протікання дискурсу за допомогою вимог до поведінки обох комунікантів, які впливають з усталених конвенціональних зразків і адаптуються до структури конкретного комунікативного акту з урахуванням соціального статусу партнерів, ситуативної ролі, позиції, умов і засобів спілкування. Зазначені чинники визначають як форму, так і зміст мовленнєвих вчинків, у межах яких висвітлюватимуться відповідні аспекти ціннісної спрямованості мовця, що визначають набір залучених цінностей та їх позиціонування задля досягнення певної комунікативної мети. Наприклад:

Укр. У мене починається депресія, коли черешні відходять...(1) Не хочу їхати в Москву: я дуже люблю Київ...(2) Усі українські жінки – відьми...(3) Для мене Народна артистка – це Зікіна, з шостим розміром грудей і животином...(4).

Народна артистка України Наталя Могилевська відповіла на запитання УНІАН [6].

Рос. Сегодня 22-летний Полунин — премьер балета Музыкального театра имени Станиславского и Немировича-Данченко. В театре не скрывает своей радости по поводу столь удачного приобретения. А я слушаю Сергея и понимаю, что его рассказ о самом себе вполне мог бы стать сюжетом для художественного фильма [6].

Англ. *Sienna Miller has had a tumultuous year (A). Renowned for attracting mountainous tabloid column inches (B) during her volatile (and very public) relationship with Brit actor Jude Law (C), she is now enjoying being a hot pick (D) amongst Hollywood casting agents [7].*

Франц. [...] j'ai rencontré le beau et sémillant Richard Clayderman dans sa somptueuse villa de Saint-Tropez. [...] le fait que les nombreux acheteurs de ses disques l'adorent est une preuve tangible de son immense talent [8].

Укр. експліцитно представлені складові соціального контексту: **Народна артистка України Наталя Могилевська**. Позначки (1; 2; 3; 4) вказують на ціннісну перспективу подальшого інтерв'ю; для цього використовуються ідеологічно забарвлені номінації-опозиції (Москва – Київ; жінка – відьма; Зікіна – Могилевська). Рос. представлено новий статус мовця.

Англ. Наявні експліцитні (Sienna Miller) й імпліцитні описові позначення соціального контексту з метою заінтригувати читача. Позначки (A, B, C, D) вказують на приналежність особи (молодої актриси) до публічних кіл (B, C, D), одіозність і скандальність (C, D). Франц. вказує на значимість досягнень особистості та її визнання.

Культурно-історичний національний контекст. Відомо, що саме в мові відображається весь пізнавальний досвід народу, його морально-етичні, соціально-естетичні, художні та виховні ідеали. Мова відображає історію руху народу на шляху до цивілізації, характер народу, його симпатії й антипатії, зв'язки із сусідніми народами. Мова ввібрала в себе всі тонкощі оцінного ставлення до дійсності, сприймає та віддзеркалює її.

Ще одним важливим соціально-культурним чинником розвитку мовної культури виступає традиція, яка формується протягом усього історичного та культурного становлення народу, кодує найцінніше, висвітлює ставлення до цінностей, оточуючих і до самих себе.

Отже, дослідження аксіологем як ціннісних номінацій, які стають предметом чи джерелом емоційно-інтелектуальної оцінки в мовленні, передбачає врахування широкого контексту. Він представляє загальний ціннісний фон спілкування залежно від сукупності соціальних, культурно-історичних та національних чинників. Відповідно, аксіологеми вербалізуються як денотативні, так і конотативні одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Руднев В. П. Энциклопедический словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2001. – 608 с.
2. Конюшкевич М. И. Модальность в свете прагматики / М. И. Конюшкевич // Вопросы функциональной грамматики : [сб. научн. тр.] / [под ред. М. И. Конюшкевич]. – Гродно : ГрГУ, 2000. – Вып. 4. – С. 58–78.
3. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 149 с.
4. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 148 с.
5. Говердовский В. И. Контекст как источник семантической коннотации / В. И. Говердовский // Исследования по семантике. Семантика слова и словосочетания : [межвуз. науч. сб.] / [отв. ред. Л. М. Васильев Л.М. ; Башкирск. гос. ун-т]. – Уфа, 1984. – Вып. 10. – С. 133–141.
6. Interview archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ok-magazine.ru/stars/>.
7. BBC. Interview archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/archive.shtml?interviews>.
8. Interviews [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://effetlarsen.voila.net/interviews.htm>.
9. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1982. – С. 5–23.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Rudnev V. P. Entsyklopedicheskiy slovar' kul'tury XX veka [Encyclopedic Dictionary of the XX Century's Culture] / V. P. Rudnev. – M. : Agraph, 2001. – 608 s.
2. Koniushkevich M. I. Modal'nost' v svete pragmatiki [Modality via Pragmatics] / M. I. Koniushkevych // Voprosy funktsyonal'noy grammatiki [Questions of Functional Grammar]. – Grodno : GrGu, 2000. – Vyp. 4. – S. 58–78.

3. Kolshanskiy V. G. Kontekstnaya semantika [Context Semantics] / V. G. Kolshanskiy. – М. : Nauka, 1980. – 149 s.
4. Vyzhletsov G. P. Aksiologiya kultury [Axiology of Culture] / G. P. Vyzhletsov. – SPb. : Izd. S.-Pet. un-ta. – 1996. – 148 s.
5. Goverdovskiy V. I. Kontekst kak istochnik semanticheskoy konnotatsii [Context as a Source of Semantic Connotation] / V. i. Goverdovskiy // Issledovaniya po semantike [Semantics Researches]. – Ufa, 1984. – Vyp. 10. – S. 133–141.
6. Interview archive [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ok-magazine.ru/stars/>.
7. BBC. Interview archive [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.bbc.co.uk/archive.shtml?interviews>.
8. Interviews [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://effetlarsen.voila.net/interviews.htm>.
9. Arutiunova N. D. Aksiologiya v mekhanizmax zhyzni i yazyka [Axiology in Terms of Life and Language] / N. D. Arutiunova // Problemy sructurnoy lingvistiki [Issues of Structural Linguistics]. – М. : Nauka, 1982. – S. 5–23.

Матеріал надійшов до редакції 16.02. 2015 р.

Сушкевич О. В. Некоторые аспекты исследования аксиологем в контексте общения.

В статье проанализированы лингвальные и экстралингвальные особенности аксиологемы как языкового понятия. Эти единицы также рассмотрены как культурологические знаки, что дает возможность более широкого охвата и толкования их контекстуальной реализации. Описана динамика ценностного компонента значений денотативных и коннотативных аксиологем. В связи с этим речь идет о необходимости учета их контекстуального окружения. Контекст рассмотрен в совокупности социальных, культурно-исторических и национальных составляющих. К тому же внимание уделено эмоциональной и интеллектуальной языковой оценке как определяющему фактору ценностного наполнения контекста общения с позиции коммуникантов. Итак, аксиологемы определяются как лично значимые единицы языкового взаимодействия.

Ключевые слова: аксиологема, контекст, лингвальные, экстралингвальные факторы, коммуникация.

Sushkevych O. V. Some Aspects of Investigating Axiologems in the Context of Communication.

The research deals with the investigation of axiologems in the context of communication. The article investigates linguistic and extra linguistic peculiarities of these items. The scientific methods of analysis, description and comparison were chosen to distinguish essential aspects of axiologems' contextual verbalization. Social, cultural and historical, national contexts are regarded in respect of defining the situational meaning of axiologems. They are also viewed as cultural items thus giving more possibilities to realize their full contextual surrounding. The paper describes the dynamics of the value component of the meaning of these notions. The emotional and intellectual verbal evaluation proved to be the basic factor of formulating the speakers' subjective attitude. Thus axyologems are defined as personally-oriented, essential in communication.

Key words: axiologem, context, linguistic and extralinguistic factors, communication.